

*Голові разової спеціалізованої ради
ДФ 20 051.124
доктору юридичних наук, професору,
професору кафедри цивільного права
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
Зеліско Аллі Володимирівні*

**ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА**

**доктора юридичних наук,
професора Жорнокуя Юрія Михайловича
на дисертацію Блаженко Тетяни Володимирівни на тему:
«Правовий статус незалежного члена (незалежного невиконавчого
директора) наглядової ради (ради директорів) в акціонерному товаристві»,
подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Основною метою законодавства про акціонерні товариства є забезпечення справедливого балансу інтересів між усіма учасниками корпоративних відносин на всіх стадіях життєвого циклу таких юридичних осіб (включаючи створення, функціонування, реорганізацію та ліквідацію). Зміни корпоративного законодавства в Україні, євроінтеграція нашої країни та гармонізація її законодавства, що регулює корпоративні правовідносини зумовлюють потребу у новому погляді на низку практичних проблем, у тому числі й з'ясування ролі та функцій посадових осіб наглядової ради в рамках такої організаційно-правової форми юридичної особи як акціонерне товариство.

При цьому ні чинне законодавство, ні правова доктрина, ні правозастосовна практика не дають чіткої відповіді на низку питань щодо відносин корпоративного управління, серед яких особливе місце займає проблематика визначення правового статусу посадових осіб органів управління корпоративних організацій. У контексті викладеного дисертація Тетяни Володимирівни Блаженко «Правовий статус незалежного члена (незалежного невиконавчого директора) наглядової ради (ради директорів) в акціонерному

товаристві» присвячена актуальній, досить складній та не у повному ступені дослідженій у вітчизняній науці цивільного права темі.

Незважаючи на наявність певного наукового доробку у вітчизняній доктрині цивільного права з обраних питань (О. А. Беляневич, І. І. Банасевич, В. А. Васильєва, Р. М. Гейнц, А. В. Зеліско, О. І. Зозуляк, О. Р. Ковалишин, О. В. Кологойда, В. М. Кравчук, А. С. Прокопюк, Л. В. Сіщук, І. В. Спасибо-Фатєєва, Н. В. Щербакова та ін.), не була поставлена крапка в окресленій дисертанткою проблематиці. Такий стан справ зумовлюється: а) значною динамікою корпоративних правовідносин та розширенням кола прав та обов'язків, які можуть належати їх учасникам; б) потребою у чіткому з'ясуванні кола таких учасників; в) відсутністю стабільності позицій судових інстанцій щодо визначення правового становища посадових осіб корпоративних організацій.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані у науково-дослідній, правотворчій та правозастосовній діяльності щодо визначення кола учасників корпоративних правовідносин та окреслення їх правового становища. Крім того результати цього дисертаційного дослідження варто використовувати в навчальному процесі при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Корпоративне право», а також при підготовці та написанні навчальних посібників, підручників, практикумів, курсів лекцій, планів практичних занять із зазначених навчальних дисциплін.

Оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації, їх достовірності та новизни. Дисертаційне дослідження Т. В. Блаженко «Правовий статус незалежного члена (незалежного невиконавчого директора) наглядової ради (ради директорів) в акціонерному товаристві» містить наукові положення, які мають теоретичне значення і практичну спрямованість. Науковою новизною відзначається зміст поданого для обговорення та захисту дисертаційного матеріалу через призму особливостей правового становища

незалежного члена (незалежного невиконавчого директора) наглядової ради (ради директорів) саме в рамках акціонерного товариства.

Авторкою правильно визначені об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження. Методологічну основу роботи становлять філософські підходи, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи та засоби пізнання, які були застосовані цілком обґрунтовано, що дозволило дисертантці дійти вірних та аргументованих висновків.

Ознайомлення із змістом рецензованої дисертації дозволяє зробити висновок про сумлінність здобувачки при підготовці дослідження. Т. В. Блаженко вдало оперує вмінням критично оцінювати наукові позиції з тих чи інших питань, які досліджуються у роботі. Порівнюючи різні точки зору науковців, авторка в багатьох випадках формулює власну позицію та є толерантною у дискусії з іншими фахівцями. З огляду на це з позитивного боку слід звернути увагу на чисельність використаних джерел (265 найменувань), досліджених ним при обґрунтуванні зроблених в дисертації висновків.

Правильний, послідовний порядок подачі матеріалу дозволив побудувати переконливу систему аргументації, що відображає як найбільш відомі в цивілістиці підходи щодо вирішення проблематики дослідження, так і власну авторську позицію.

Важливим з наукової точки зору є висновок авторки щодо застосування правила ділового рішення як підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності незалежного члена наглядової ради (ради директорів) за дії, вчинені в умовах виправданого ризику (с. 22 (п. 4 наукової новизни «вперше»), 169–171 дисертації).

Також, слід підтримати позицію щодо авторського розуміння категорії «незалежності» члена (невиконавчого директора) наглядової ради (ради директорів) як здатності до об'єктивної оцінки діяльності акціонерного товариства та прийняття неупереджених, самостійних рішень в корпоративному управлінні, спрямованих на досягнення балансу інтересів заінтересованих осіб (с. 23 дисертації (п. 9 наукового новизни

«удосконалено»)).

Не викликає сумніву викладений на с. 112, 188 дисертації висновок про можливість залучення іноземців як незалежних директорів (незалежних виконавчих директорів) наглядової ради в акціонерному товаристві, що є виправданим без будь-яких обмежень, квотувань за критерієм громадянства.

Слушним є зауваження дисертантки про те, що незалежний директор є суб'єктом фідучіарних обов'язків і зобов'язаний здійснювати покладені на нього обов'язки сумлінно, уникаючи конфлікту інтересів, діяти лише в інтересах компанії та її акціонерів та дотримуватися принципу лояльності щодо компанії (с. 163, 190 дисертації).

Є всі підстави погодитися з точкою зору щодо застосування механізму страхування цивільно-правової відповідальності незалежних директорів (незалежних виконавчих директорів) наглядової ради в акціонерному товаристві за збитки завдані самому товариству та його кредиторам (підрозділ 3.2. дисертації).

Цікавими та такими, що заслуговують на увагу, є й інші висновки та пропозиції авторки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень засвідчують висновки дисертантки за результатами дослідження. Про позитивне значення дисертації свідчить ґрунтовний аналіз як цивільного та господарського законодавства, так і наукової літератури щодо обраної теми. Додатково робота супроводжується аналізом матеріалів судової практики та іноземного законодавства (Велика Британія, Європейський Союз, Китай, Німеччина, Казахстан, США).

Положення, винесені на захист, відповідають вимогам щодо наукової новизни. Стиль викладення положень дозволяє усвідомити їх зміст і новизну. Здобутком дисертації, безперечно, є її високий науково-теоретичний рівень, практична спрямованість. Робота написана грамотно, сприймається легко та з інтересом. Добре оформлений список використаних джерел.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. Основні положення

й висновки, сформульовані в дисертації Т. В. Блаженко, оприлюднено у десяти публікаціях, п'ять з яких – у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України з юридичних наук та п'яти тезах доповідей на науково-практичних конференціях, круглих столах та інших наукових форумах. Таким чином, результати дослідження пройшли належну апробацію відповідно до вимог, встановлених Міністерством освіти і науки України. Вивчення наукових публікацій, зарахованих за темою дисертації, дає підстави для висновку про повноту викладу в них наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення авторкою академічної доброчесності. Дисертаційна робота Т. В. Блаженко свідчить про ґрунтовне опрацювання нею чинного законодавства України та іноземних держав, матеріалів правозастосовної практики України. У дисертаційній роботі наявні посилання на відповідні джерела інформації в разі творчого використання ідей, розробок, тверджень інших авторів, дотримано вимоги законодавства про захист авторських прав, надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності. В роботі не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату чи інших проявів академічної недоброчесності.

Аналіз дискусійних положень дисертації та основні зауваження. Разом з тим, позитивно оцінюючи проведену наукову роботу, необхідно зазначити, що дисертаційне дослідження містить низку положень, оцінок, висновків, пропозицій і рекомендацій, які відображають спірні теоретичні позиції або суб'єктивне сприйняття їх авторкою, що спонукає до дискусії з їх приводу, а саме:

1. У п. 2 наукової новизни «вперше» (с. 21 роботи) авторка виносить на публічне обговорення власне бачення класифікації незалежних членів наглядової ради (ради директорів), відповідно до якої (за критерієм поділу «залежно від організаційно-правової форми юридичної особи») запропоновано виокремлення: а) незалежних членів наглядової ради (ради директорів) АТ; б) незалежних членів наглядової ради ТОВ; в) незалежних членів наглядової

ради державного унітарного підприємства; г) незалежних членів наглядової ради державних установ (університетів, наукових установ, установ охорони здоров'я тощо).

Враховуючи назву дисертаційного дослідження (стосується виключно акціонерних товариств) та перспективи розвитку цивільного законодавства, у контексті обмеження організаційно-правових форм юридичних осіб, а також скасування Господарського кодексу України (містив таку організаційно-правову форму юридичної особи як підприємство), дисертантці необхідно додатково навести аргументи на користь класифікації за відповідним критерієм.

Потреба в уточненні авторської позиції полягає й у тому, що на с. 73 дисертації за тим же критерієм поділу запропоновано виділяти: 1) правовий статус незалежного члена наглядової ради закладу охорони здоров'я, 2) вищого навчального закладу, 3) акціонерного товариства. Водночас на с. 188 (п. 6 загальних висновків) взагалі наводиться кардинально протилежна видова гама незалежних членів наглядової ради (ради директорів).

2. На с. 22–23 (п. 7 наукової новизни), 122 роботи вказується на удосконалення авторкою процедури обрання незалежних членів (незалежних невиконавчих директорів) наглядової ради (ради директорів) за наступними етапами: *«2) висування кандидатур на посаду незалежного члена (незалежного невиконавчого директора) безпосередньо наглядовою радою (радою директорів); 3) обрання незалежних членів (незалежних невиконавчих директорів) загальними зборами»* (виділено мною. – Ю. Ж.). Такий підхід, на думку авторки, сприятиме підвищенню незалежності наглядової ради (ради директорів) та мінімізації впливу на орган контролю зі сторони акціонерів та виконавчого органу, а також вищому рівню забезпечення захисту прав та інтересів усіх груп інтересів (с. 123 дисертації).

У зв'язку з вказаним виникають наступні питання:

1) при формуванні складу наглядової ради (*вперше*) хто у такому разі буде вносити кандидатури незалежного члена (незалежного невиконавчого директора) для голосування щодо них на загальних зборах товариства та 2) хто

буде приймати рішення про звільнення незалежного члена (незалежного невиконавчого директора) з посади?

3. Окремої уваги заслуговує підрозділ 1.2 «Поняття та роль в корпоративному управлінні», оскільки сама назва цього пункту не вказує на суб'єктний склад осіб про кого саме має йти мова (враховуючи назву дисертаційного дослідження можна лише здогадатися – мова йде про незалежного члена (незалежного невиконавчого директора) наглядової ради (ради директорів) в акціонерному товаристві).

Так, авторка наводить визначення корпоративного управління у правовій доктрині (с. 48–50), законодавстві України (с. 50–51), судовій практиці (с. 51–52) з вказівкою на відсутність його єдиного розуміння (с. 52). Проте, не зробивши висновку щодо власного розуміння категорії «корпоративне управління», переходить до суб'єктного складу відповідних відносин, аналізуючи термінологію, що застосовується до незалежних членів (незалежних невиконавчих директорів) (с. 52–54).

На с. 54–55 дисертації наводяться підходи щодо розуміння категорії «незалежний директор (незалежний невиконавчий директор)», а на с. 22 (п. 6 наукової новизни «удосконалено»), 56 роботи наведено авторську позицію щодо дефініції незалежного члена наглядової ради через вказівку на відповідні критерії, хоча на с. 55 – авторка вказує, що недоцільним є їх перерахування при розкритті даного поняття.

Відповідно додаткового пояснення потребує: а) авторська позиція щодо розуміння категорій «корпоративне управління» та «незалежний директор (незалежний невиконавчий директор)» та б) які критерії варто застосовувати до поняття «незалежний директор (незалежний невиконавчий директор)» і чи варто їх вводити до самої досліджуваної категорії.

4. Незважаючи на позитивність позиції авторки щодо детального аналізу у підрозділі 1.3. «Нормативне забезпечення правового становища незалежного члена наглядової ради (ради директорів) за кордоном» законодавства США, Великої Британії, Німеччини, Китаю, Казахстану та Директив ЄС, а також

вказівки на позитивні та негативні чинники у нормативних актах вказаних країн, додаткової аргументації потребують такі положення:

а) досвід яких країн має найбільший вплив на правозастосування в Україні;

б) які, з наведених норм, варто імплементувати в законодавство України, а які, категорично, не відповідають традиціям українського нормотворення;

в) чи вбачає авторка загрозу для «української самодостатності» нормативного забезпечення правового становища незалежного члена наглядової ради (ради директорів) через надмірну імплементацію іноземного законодавства і які межі «залучення» закордонного права мають бути.

5. На с. 100–101 роботи авторка зазначає, що як в теорії корпоративного права, так і в законодавстві не існує єдиного підходу до розуміння незалежності членів наглядової ради. Відповідне поняття відноситься до категорії оціночних, а його трактування та виклад у правових системах залежать від особливостей соціально-економічних умов конкретної системи права та моделі корпоративного управління.

Проте, аналізуючи існуючі думки в правовій доктрині та положення чинного законодавства, дисертантка не висловлює з цього питання власної думки. Тому під час захисту дисертації хотілося б почути чіткі критерії незалежності членів наглядової ради (ради директорів), які б відображали авторську позицію з цього питання, оскільки вказані на с. 23 критерії незалежності (п. 10 наукової новизни «удосконалено») та аналіз змісту підрозділу 2.1 «Незалежність та її критерії» вказують на те, що зміст цього підрозділу більше відповідає принципам участі незалежних членів наглядової ради (ради директорів) в корпоративному управлінні (п. 1 наукової новизни «вперше», с. 21 роботи).

6. Викликає певну дискусію й позиція дисертантки щодо підстав відповідальності в рамках корпоративних правовідносин. Зауважимо, що в сучасній вітчизняній юридичній науці у зміст поняття «підстава юридичної відповідальності» включають три елементи: загальна юридична підстава всіх

видів юридичної відповідальності – порушення норм права; фактична – правопорушення як юридичний факт; процесуальна – правозастосовний акт уповноваженого суб'єкта.

Водночас, дисертантка на с. 165 роботи безапеляційно стверджує, посиляючись виключно на дослідження А. С. Прокопюк, що такою підставою є вчинення корпоративного правопорушення. Хоча, на с. 171 дисертації вказується, що стосовно юридичної відповідальності незалежних директорів характерними є свої особливості щодо підстави такої відповідальності, а на с. 190 (п. 13 загальних висновків) зауважено, що такими підставами є: а) голосування за прийняття рішень, якими завдано збитків товариству; б) доведення до неплатоспроможності (банкрутства) товариства; в) перевищення меж представництва; г) розголошення службової, комерційної таємниці, конфіденційної інформації; д) затвердження свідомо неправильного аудиторського висновку тощо.

Отже, авторці необхідно навести додаткові аргументи щодо розуміння категорії «підстава юридичної відповідальності» і чи існують особливості підстав відповідальності незалежних членів наглядової ради (ради директорів).

Зазначені зауваження до положень дисертації не впливають на позитивну оцінку роботи в цілому, натомість спрямовані на стимулювання дисертантки до подальших поглиблених наукових досліджень в окресленій сфері наукових інтересів. Також вони можуть бути предметом наукових дискусій вчених-юристів та практичних працівників.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Дисертаційна робота виконана на достатньо високому теоретичному рівні, її текст відповідає вимогам щодо логічної послідовності викладення матеріалу. Зроблені авторкою висновки отримали необхідну і достатню теоретичну аргументацію та є методологічно обґрунтованими.

У дисертації сформовано теоретичні положення, які відображають особливості правового статусу незалежного члена (незалежного невиконавчого

директора) наглядової ради (ради директорів) в акціонерному товаристві, та внесено пропозиції з удосконалення чинного законодавства України, що свідчить про нове вирішення авторкою відповідного наукового завдання.

За своїм змістом і загальною спрямованістю дисертаційне дослідження Т. В. Блаженко відповідає обраній нею спеціальності 081 «Право», робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною завершеною науковою працею, в якій відсутні порушення академічної доброчесності. Оформлення дисертації в цілому відповідає встановленим вимогам.

Керуючись викладеним вище, вважаю, що дисертація Блаженко Тетяни Володимирівни «Правовий статус незалежного члена (незалежного невиконавчого директора) наглядової ради (ради директорів) в акціонерному товаристві», подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.), а її авторка – Блаженко Тетяна Володимирівна заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Ю. М. Жорнокуй